Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság
Hungarian Technical Scientific Society of Transylvania

ÉPKO 2018

XXII. NEMZETKÖZI ÉPÍTÉSTUDOMÁNYI KONFERENCIA

22nd INTERNATIONAL CONFERENCE ON CIVIL ENGINEERING AND ARCHITECTURE

Csíksomlyó, 2018. május 31. – június 3.
Şumuleu Ciuc, 8 May – 3 June 2018

Kiadó / Publisher

Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság
Hungarian Technical Scientific Society of Transylvania

Szerkesztő / Editor

Dr. Köllő Gábor

Nyomdai előkészítés / Desktop publishing

Prokop Zoltán

Nyomtatás / Print

Incitato Nyomda – Kolozsvár

Támogatók / Sponsors

Bethlen Gábor Alapkezelő Zrt. – Budapest
Bethlen Gábor Found – Budapest

Megvalósult a Magyar Kormány támogatásával

Szervezők / Organizers

Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság
Hungarian Technical Scientific Society of Transylvania

Hargita Megye Tanácsa
Harghita County Council

Társszervezők / Co-organizers

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Építőmérnöki Kar
Budapest University of Technology and Economics, Faculty of Civil Engineering

Kolozsvári Műszaki Egyetem, Infrastruktúra Tanszék
Technical University of Cluj-Napoca, Departament of Infrastructures

MTA, Kolozsvári Akadémiai Bizottság
Hungarian Academy of Sciences, Cluj Branch

fib Magyar Tagozat
Hungarian Group of *fib*

Konferencia elnök / Chairman

Dr. Köllő Gábor

Tudományos bizottság / Scientific Committee

Dr. Köllő Gábor – Kolozsvár, RO
Dr. Balázs L. György – Budapest, HU
Dezső Zsigmond – Debrecen, HU
Dr. Dunai László – Budapest, HU
Dr. Gobesz Ferdinánd-Zsongor – Kolozsvár, RO
Dr. Guțiu Ştefan – Kolozsvár, RO
Dr. Herman Sándor – Temesvár, RO
Dr. Karvaly Elemér – Budapest, HU
Dr. Kazinczy László – Budapest, HU
Dr. Kiss Zoltán – Kolozsvár, RO
Dr. Kontra Jenő – Budapest, HU
Dr. Moga Petru – Kolozsvár, RO
Dr. Nyers József – Szabadka, RS
Dr. Takács János – Pozsony, SK

„Közösségben az Úr asztalánál”. Református templomok építészete a két világháború közötti Magyarországon

„IN COMMUNITY AT THE LORD'S TABLE”. CALVINIST CHURCHES ARCHITECTURE IN HUNGARY BETWEEN THE TWO WORLD WARS

GÁL-HEVÉR Dominika[1]
GÁL Szabolcs[2]

Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem, Építészmérnöki Kar,
Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, 1111 Budapest, Műegyetem rkp. 3. K. II. 82.
Tel.: +36-1-463-1330, Fax.: +36-1-463-1638, honlap: www.eptort.bme.hu
e-mail: heverdomi@gmail.com[1], gal.szabolcs.90@gmail.com[2]

ABSTRACT

The purpose of our architectural history research is to find out about the evolution of the Reformed church architecture between the two World Wars, by exploring the spatial tendencies and examining the question of the floor plan typology and style. In the first part of our research started in 2016, we made a comparative analysis of about 50 churches in the Tiszáninnen and Tiszántúl diocesan districts. With the inclusion of the other two diocesan districts, the Dunántúl and the Dunamelléke, the spatial expansion of the research can be used to clarify our findings, and the relevance of our earlier statements can be reconsidered and new hypotheses can be.

ÖSSZEFOGLALÓ

Építészettörténeti kutatásunk célja, hogy a téralakítási tendenciák feltárásával, az alaprajzi tipológia és a stílus kérdésének vizsgálatával választ kapjunk a magyarországi, két világháború közötti református templomépítészet alakulására. A 2016-ban megkezdett kutatásunk első részében elkészítettük a Tiszáninnen és Tiszántúl egyházkerületek mintegy félszáz templomának összehasonlító elemzését. [7] A további két egyházkerület, a Dunántúl és a Dunamelléke bevonásával, a kutatás térbeli kibővítésével pontosíthatók megállapításaink, korábbi sejtéseink helytállósága újra mérlegelhető s immár az ország egészére vonatkoztatva vonhatók le újabb hipotézisek. [6]

Kulcsszavak: református templom, Magyarország, két világháború között, téralakítás, stílus

1. BEVEZETÉS, MÓDSZERTAN

A reformáció kezdetétől számos építész és teológus kereste a választ a protestáns templom megfelelő kialakításával kapcsolatos kérdésekre. A századforduló környékén hazánkban megjelent a törekvés arra, hogy a református egyház megtalálja saját kifejezésmódját, önálló identitást és a teológiai elveknek leginkább megfelelő, ideális templomtípust. A térformálást nagymértékben befolyásolja, a liturgia két legfontosabb részét kiszolgáló tárgyaknak, az Úr asztalának és a szószéknek az elhelyezése. Középponti helyet kell elfoglalniuk a térben, hogy a gyülekezet a közösségi élményt erősítve mindinkább körbe tudja venni.

Magyarország területén 120 református templom épült a két világháború közötti időszakban. [16] A Dunamelléki- és a Dunántúli egyházkerületek bevonásával további 79 templommal gyarapodott a vizsgált korszak emlékanyaga. A templomokkal helyszíni vizsgálat során ismerkedtünk meg, és készítettük el a lelkészekkel és egyházközségi tagokkal végzett interjúkat, az épületek teljes körű fotódokumentációját és az 1:100-as részletezettségű felmérési alaprajzukat.

2. TÉRALAKÍTÁS, TÉRSZERVEZÉS

A református igényeknek megfelelő térszervezés tendenciáinak feltárását jelentősen elősegít egy alaprajzi tipológiai csoportosítás felállítása, melyet helyszíni vizsgálataink és felméréseink alapján alakítottuk ki. Összesen öt fő- és több alcsoportra osztottuk a vizsgált épületeket.

- Teremtemplom
  - Hossztengelyes térformálás tengelyben lévő toronnyal
  - Hossztengelyes térformálás, aszimmetrikus toronnyal
  - Hossztengelyes térformálás torony nélkül
  - Hossztengelyes-kereszttengelyes térformálás
  - Kereszttengelyes térformálás
- Kereszthajós templom
- Saroktemplom
- Legyező szerű alaprajz
- Poligon alaprajz

A hossztengelyes térszervezésű irányt a teremtemplomok kereszttengely nélküli emlékei képviselik. A centralizáló térszervezés irányába mutató kategóriákba sorolandók a hossztengelyes-kereszttengelyes, a kereszttengelyes térszervezésű, a kereszthajóval ellátott, a sarok, legyező illetve poligon alaprajzú templomok, hiszen már a hossztengelyes-kereszttengelyes térformálásnál változás történik a megszokott hosszanti tendenciákhoz képest.

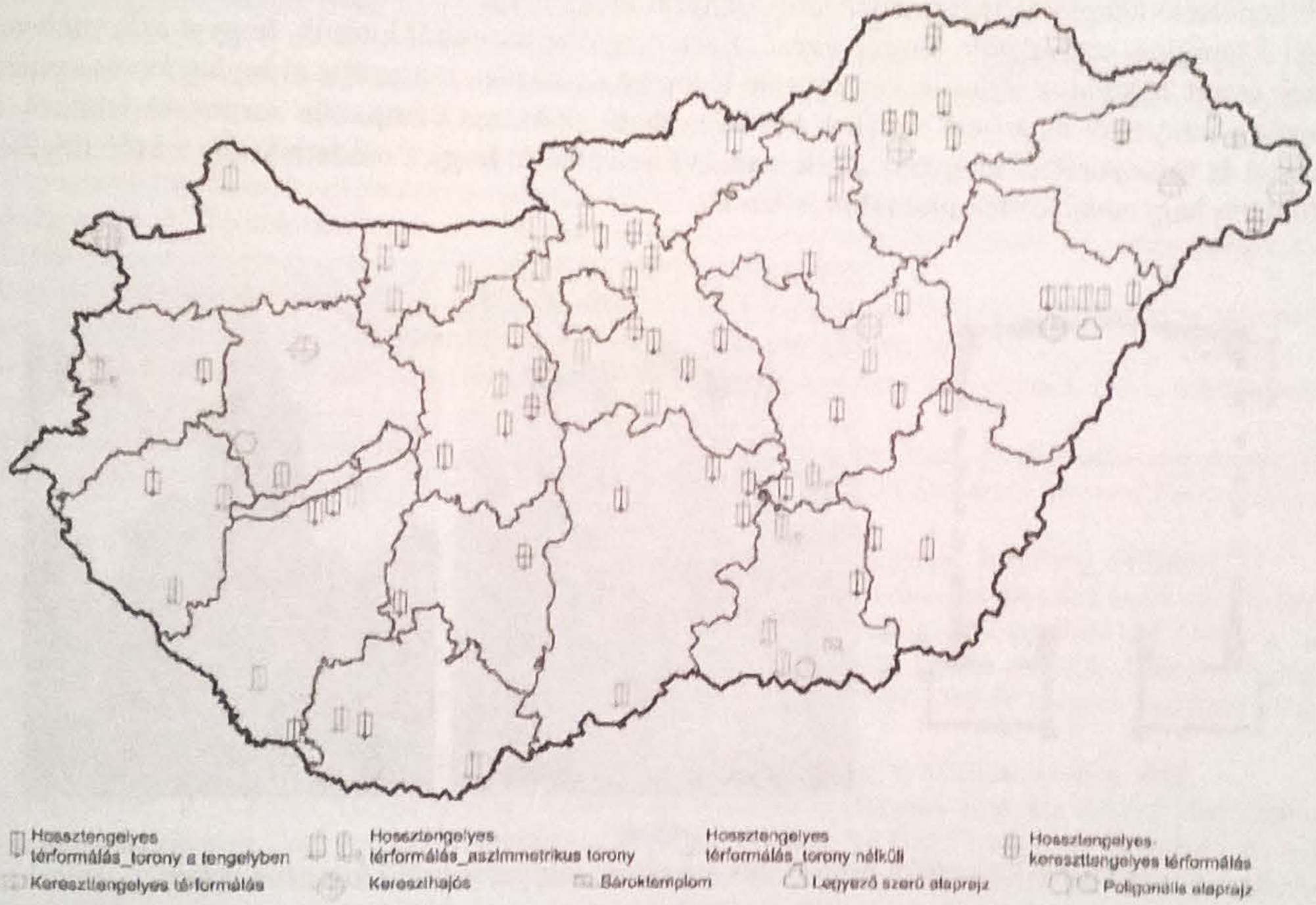

1. ábra

Vizsgált emlékek elhelyezkedése országosan térformálási tipologizálás szerint

Az ország egészére kiterjedő vizsgálat alapján megállapítható, hogy bár a református templomtípusnak leginkább megfelelő centralizáló térszervezés terjedni kezd a század elején megjelenő identitásvágy hatására, nem került túlsúlyba a hossztengelyes térszervezéssel szemben. Elmondható, hogy továbbra is erősen jelen van a katolikus hosszházas hagyomány, hiszen országosan 31 centralizáló és 82 hossztengelyes térszervezésű templom épült. A Tiszáninnen és Tiszántúl egyházkerületek területén ez a szám 16 és 25 volt. Azonban távolodva a reformátusság központjától, a másik két kerület templomait is megvizsgálva (72-ből csupán 15 centralizáló emlék), az országos arány még inkább eltolódott a hossztengelyes térszervezés felé. Az alaprajzi forma szerint az országban 96 teremtemplom, és 17 kereszthajós illetve egyedi formálású templom található. A Tiszáninnen, Tiszántúl területeken ezen vizsgálat szerint is nagyobb arányban van jelen a centralizáló templomtípus, mint a másik két kerületben.

A földrajzi eloszlást vizsgálva kijelenthető, hogy a magyarországi reformátusság központjának tekinthető Debrecen közelében, Budapesten és környékén még tapasztalható sokszínűség a templomok térformálása terén, ezzel szemben a Dunántúlon már a hosszházas alaprajzi szervezés dominál.

3. ÉPÍTÉSZETI STÍLUSOK, KRONOLÓGIA

A vizsgált két világháború közötti időszakra alapvetően jellemző a stíluspluralizmus. A stílusok elemzése alapján elkülöníthető két főirány, az egyik a historizáló formaalkotás, amelybe a neoromán, neogótikus, neobarokk, neoklasszicista és eklektikus törekvések tartoznak. A másik kategória az újabb, 20. század környékén megjelent 'magyaros' és modern, valamint ezek előzményeként kezelhető szecessziós tendenciákat foglalja magába. Az utóbbiból kiemelendő a reformátusok által kedvelt 'magyaros' stílus. Feltételezhető, hogy a Trianon után kialakult helyzet motivációt adott egy közös nemzeti összetartozást kifejező művészeti irány megalapozására és a református identitás kifejezésének lehetőségére.

Általánosan elmondható, hogy a historizáló irányzatokhoz képest az új szemléletű tendenciák szinte azonos számban jelennek meg. Figyelemre méltó az utóbbi kategória stílusainak gyors térnyerése a történeti formálásokhoz képest. A legnagyobb számban a 'magyaros' stílusjegyeket viselő templomok fordulnak elő. Arányait tekintve nyugaton jóval több ilyen típusú emlék figyelhető meg, mint a keleti területeken. Ezen észrevétel érdekesség, hogy a reformátusok által kedvelt nemzeti stílus a magyarországi reformátusság központjának tekinthető Debrecen környékén kisebb arányban jelentkezik.

A térformálási és a stílusbeli összefüggéseket vizsgálva látható, hogy a református építészeti formát leginkább képviselő templomoknál minden stílusirányzat megjelenik. A 'magyaros' stílusban épült 33 emlékből csupán 7 templom centralizáló térszervezésű. Ezen megállapításokból kitűnik, hogy a reformátusok által magukénak érzett 'magyaros' stílus és centralizáló térformálás közös metszetébe aránylag kevés épület tartozik. A modern irányzatot képviselő emlékek közé sorolható az összes 'campanile' torony kialakítású, egyedi térszervezésű és toronynélküli templom. Ezek alapján kijelenthető, hogy a modern stílus a különlegesebbnek mondható, nem hagyományos templomokra jellemző.

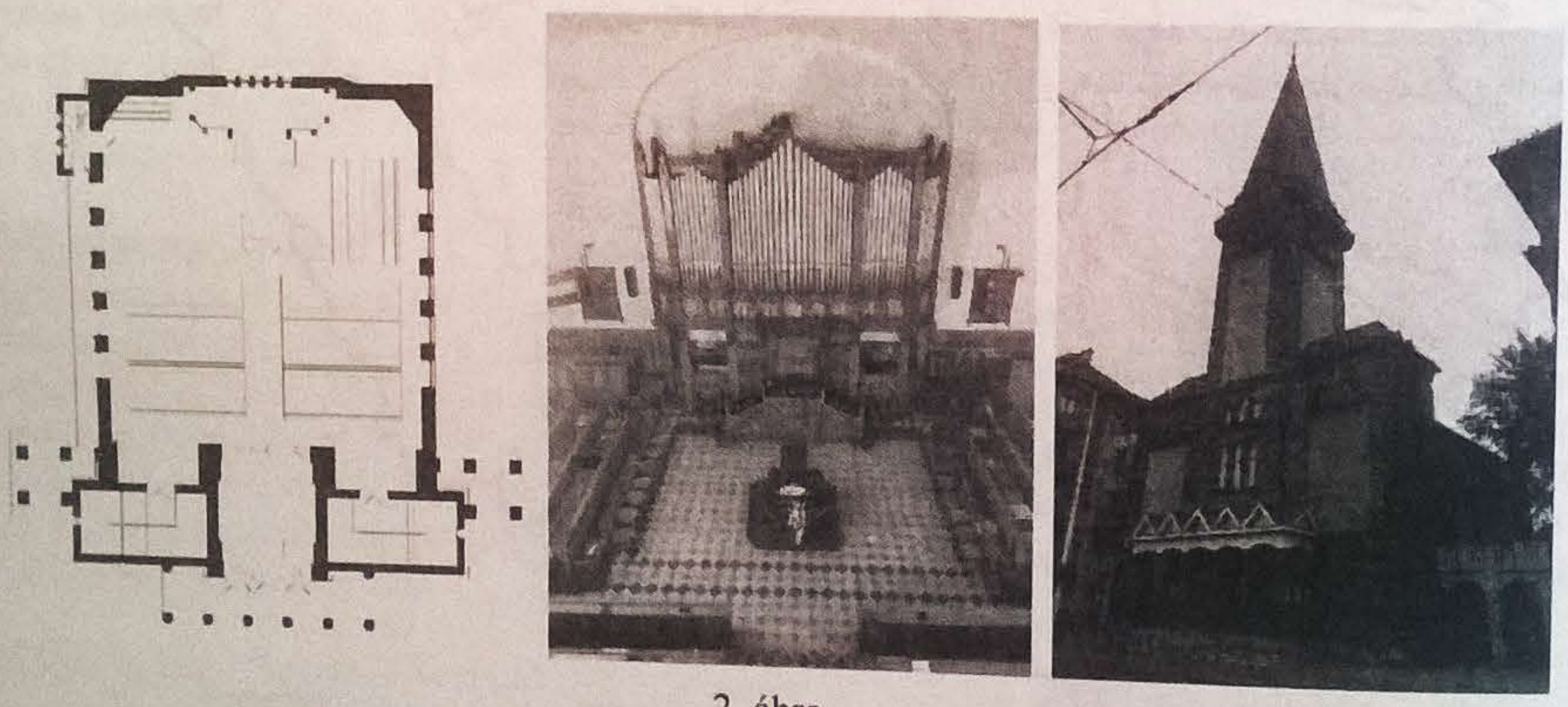

2. ábra
Budapest-Kelenföld, református templom, alaprajz, belső fotó, külső fotó

A kronológiai elemzés alapján nem figyelhető meg egyenes vonalú fejlődés sem alaprajzi formálásban, sem stílusban. Azonban megerősödött az a sejtés, hogy a 'magyaros' stílusirányzatot képviselő emlékek száma az 1936-ot követő időszakban időarányosan magasabb. Ezenfelül biztosabbá vált, hogy a modern stílus elterjedése a magyarországi református templomépítészben az 1934-40 közötti tömör időszakhoz köthető.

4. KONKLÚZIÓ, TOVÁBBLÉPÉS

Összességében megállapítható, hogy az önálló protestáns templomtípus megteremetésére való törekvés ellenére megmarad a római katolikus templomépítészetből örökölt hosszházas hagyomány. Mindemellett a református identitást leginkább kifejező magyaros stílus térnyerése jelentős.

A hazai református templomépítészet mélyebb megértésére és megismerésére indokolt további interdiszciplináris kérdésköröket vizsgálni, kifejezetten szociológiai-antropológiai háttérre vonatkozóan. Felmerült egyes példák külföldi emlékekkel történő összehasonlítása, formaalkotásuk alapján kapcsolatok felvetése, melyekhez elengedhetetlen a kutatás további folytatása.

Az eredmények közzétételéhez anyagi hozzájárulást nyújtott a BME Tudományos Diákköri Bizottságának TDK pályázata.

BIBLIOGRÁFIA

[1] Baku, E.: Tradition and Liturgy: Centralising Tendencies of Lutheran Church Architecture in Hungary during the Interwar Period. *Periodica Polytechnica Architecture*, Vol.44. (2013) No.1., pp. 1-8. [1]

[2] Baku, Eszter: Theory and Practice – Protestant Church Architecture between the Two World Wars. *Architectura Hungariae*, Vol.15. (2016) No.3. pp.133-146. [2]

[3] Csikesz, S.: *A református istentiszteleti hely fogalma és megépítésének irányelvei.* Különlenyomat a Debreceni M. Kir. Tisza István-Tudományegyetem 1933-1934. tanéve évkönyvéből, Debrecen,1935. [3]

[4] Ferkai, A.: A nemzeti problematikája a két világháború közötti építészeti gondolkodásban. In: Az ELTE Művészettörténeti Tanszékének munkatársai (szerk.): *Sub Minervae nationis praesidio: Tanulmányok a nemzeti kultúra tárgyköréből Németh Lajos 60. születésnapjára.* ELTE Művészettörténeti Tanszék, Budapest 1989. pp. 186-191. [4]

[5] Ferkai, A.:Viták a nemzeti építészetről 1930-39.*Építés-Építészettudomány* Vol.24.(1994) No.3-4.pp.255-278. [5]

[6] Gál-Hevér, Dominika: *'Közösségben az Úr asztalánál' Református templomok építészete a két világháború közötti Magyarországon.* BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék TDK 2017. [6]

[7] Gál, Sz. Hevér, D.: *'Az Úr asztala köré gyűlvén' Tiszáninnen és Tiszántúl két világháború között épült református templomai. - Esettanulmány a református liturgikus tér 20. századi közösségi térszemléletének változásairól.* BME Építészettörténeti és Műemléki tanszék. (2016). [7]

[8] Gál, Sz. Hevér, D. Baku, E. Vukoszávlyev, Z.: *'Az Úr asztala köré gyűlvén' Tiszáninnen és Tiszántúl két világháború között épült református templomai.* EPKO Vol. XXI, (2017) pp. 58-62. [8]

[9] Medgyaszay, I.: Templomstílusok. in: *'Magyar református templomok'* (ed. Kováts, J.I.), Athenaeum, Budapest, (1942). [9]

[10] Pecz, S.: *A protestáns templomok építéséről, kapcsolatban a debreceni kálvinista új templom részletes ismertetésével*, Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye, Budapest, (1888). [10]

[11] Ravasz, L.: A református templom. in: *'Magyar református templomok'* (ed. Kováts, J. I.), Athenaeum, Budapest, (1942). [11]

[12] Schulek, J.: Kísérletek új református templomstílus megteremtésére in: *'Magyar református templomok'* (ed.

[13] Sturm, L. C.: *Architektonisches Bedencken von Protestantischer Kleinen Kirchen Figur und Einrichtung*, (1712). [12]

[14] Sturm, L. C.: *Vollständige Anweisung alle Arten von Kirchenwohl anzugeben*, Augsburg, (1718). [13]

[15] Szalai, A.: Népies törekvések a két világháború közötti magyar építészetben. In: Novák László - Selmeczi László (szerk.): *Építészet az Alföldön (2. kötet)*. Arany János Múzeum, Nagykőrös 1989. pp. 165-187. [14]

[16] Szalai, A.: A népiesség a korabeli szakirodalom tükrében. In: Pusztai László - Hadik András - Fülöp Csilla (szerk.): *A népi irányzat továbbélése a magyar építészetben 1918-1950.* OMvH Magyar Építészeti Múzeuma, Budapest 1987. pp. 15-18. [15]

[17] Várady, J.: *Református templomaink.*, Borsodi Református Egyházmegye, Miskolc, (1987). [16]

[18] Vukoszávlyev, Z.: Church At The Border - Church Architecture in Hungary from the start of 20th Century: Architettura di chiese in Ungheria nel XX secolo - Chiese sul confine. In: Della Longa, G - Marchesi, A. – Zahner, W. (szerk.): Arte Architettura Liturgia Esperienze internazionali a confronto 6: Atti dell'8° Convegno Internazionale Venezia 21 e 22 ottobre 2010. Venezia: AlcionEdizioni, (2014). pp. 17-41. [17]

[19] Vukoszávlyev Zorán: A 20. század hazai református templomépítészetének tendenciái – Egy tipológiai rendszer alapvetései. *Architectura Hungariae*, Vol.15. (2016). No.3. pp.157-170. [18]